

PRACE NAUKOWE

Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu

RESEARCH PAPERS

of Wrocław University of Economics

239

Usługi społeczne wobec rodziny

pod redakcją

Adama Kubowa

Joanny Szczepaniak

Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu
Wrocław 2011

Recenzenci: Katarzyna Zamorska, Józef Zarzeczny

Redaktor Wydawnictwa: Dorota Pitulec

Redakcja techniczna i korekta: Barbara Łopusiewicz

Łamanie: Beata Mazur

Projekt okładki: Beata Dębska

Publikacja dofinansowana przez Polskie Towarzystwo Polityki Społecznej

Publikacja jest dostępna na stronie www.ibuk.pl

Streszczenia opublikowanych artykułów są dostępne w międzynarodowej bazie danych The Central European Journal of Social Sciences and Humanities <http://cejsh.icm.edu.pl> oraz w The Central and Eastern European Online Library www.ceeol.com a także w adnotowanej bibliografii zagadnień ekonomicznych BazEkon http://kangur.uek.krakow.pl/bazy_ae/bazekon/nowy/index.php

Informacje o naborze artykułów i zasadach recenzowania znajdują się na stronie internetowej Wydawnictwa www.wydawnictwo.ue.wroc.pl

Kopiowanie i powielanie w jakiegokolwiek formie wymaga pisemnej zgody Wydawcy

© Copyright by Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu
Wrocław 2011

ISSN 1899-3192

ISBN 978-83-7695-244-4

Wersja pierwotna: publikacja drukowana

Druk: Drukarnia TOTEM

Spis treści

Wstęp.....	9
------------	---

Część 1. O roli usług społecznych wobec rodziny – rozważania teoretyczne i koncepcyjne w kontekście wybranych problemów społeczno-ekonomicznych

Sławomir Maciejewski , Dobro rodziny a konstytucyjne zadania państwa.....	13
Maria Gagacka , Aktywna polityka społeczna i ekonomia społeczna jako instrumenty wsparcia rodzin.....	24
Adam Kubów , Usługi społeczne w gospodarce rynkowej.....	41
Joanna Szczepaniak , Miejsce usług społecznych w polityce społecznej wobec rodziny – uwarunkowania i dylematy rozwoju.....	56
Dariusz Szrejder , Animacyjna funkcja usług społecznych na rzecz rodziny..	73
Marta Makuch , Usługi społeczne a problemy rynku pracy w XXI wieku. Polska na tle polityki Unii Europejskiej.....	80
Stanisław Kamiński , Usługi społeczne a ich odbiorcy.....	93

Część 2. Usługi społeczne w lokalnej polityce społecznej – diagnoza i przykłady

Beata Ziębińska , Wsparcie rodzin przez ośrodki pomocy społecznej. Analiza statystyk z lat 2001-2010.....	105
Jacek Pluta , Usługi społeczne i praca socjalna a praktyka funkcjonowania ośrodka pomocy społecznej.....	120
Emilia Nassalska , Wsparcie społeczne dla ubogich kobiet.....	130
Andrzej Gołębiowski , Lokalny system wsparcia dla rodzin dotkniętych chorobą alkoholową.....	141
Renata Maciejewska , Sytuacja życiowa oraz formy pomocy bezdomnym kobietom na Lubelszczyźnie.....	150

Część 3. Usługi społeczne w kontekście wybranych problemów dzieci i ich rodzin

Dorota Moroń , Zmiany w zakresie instytucjonalnej opieki nad dziećmi do lat trzech w Polsce.....	165
Aleksandra Gromelska , Realizacja świadczeń w zakresie leczenia uzdrowiskowego dzieci w Polsce (ze szczególnym uwzględnieniem województwa dolnośląskiego).....	177

Maja Piotrowska , Jak pomóc dziecku w obliczu rozwodu rodziców? Poradnictwo i mediacje dla rozwodzących się rodziców.....	188
Krystyna Skurjat , Dialog pozorny jako zagrożenie porozumienia w rodzinie	201
Marzena Sendyk , Praca z rodzinami dzieci umieszczonych w pieczy zastępczej.....	214
Katarzyna Milek , Zabawa w profilaktyce i eliminowaniu problemów emocjonalnych dziecka i wspierania rodziny	224
Małgorzata Wróbel , Wpływ warunków mieszkaniowych na dzietność w miastach 100-tysięcznych i większych w Polsce w latach 1998-2008.....	234

Część 4. Usługi społeczne wobec osób niesamodzielnych i starszych – stan i postulowane rozwiązania

Mateusz Błaszczyk , Usługi opiekuńcze i społeczne jako wsparcie rodzin osób niesamodzielnych.....	253
Izabela Buchowicz , Uczniowie ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi w polskim systemie edukacji.....	268
Agnieszka Makarewicz-Marcinkiewicz , Edukacja podstawowa dziecka niepełnosprawnego w polskim systemie oświaty	277
Bożena Kołaczek , Usługi edukacyjne i opiekuńcze dla dzieci niepełnosprawnych.....	286
Olga Kowalczyk , Usługi pomocy osobistej jako wsparcie rodzin z osobami niepełnosprawnymi.....	298
Krystyna Gilga , Usługi społeczne na rzecz studentów niepełnosprawnych ...	304
Ewa Janion , Przeciwdziałanie zjawiskom wykluczenia społecznego i braku aktywności zawodowej rodziców dzieci niepełnosprawnych. Usługi Akademickiego Klubu Integracji Społecznej w Zielonej Górze.....	313
Jolanta Lipińska-Lokś , Działania Stowarzyszenia Pomocy Osobom Autystycznym „Dalej Razem” jako przykład inicjatywy społecznej na rzecz osób z autyzmem i ich rodzin zagrożonych wykluczeniem społecznym ...	323
Stella Grotowska , Stary człowiek i jego rodzina w niestabilnych czasach. Uwagi na marginesie rozważań o usługach społecznych wobec rodziny	332
Łukasz Jurek , Usługi społeczne wobec rodzin z niesamodzielnym seniorem	341
Maria Łuszczynska , Usługi społeczne dla rodziny seniorskiej – stan obecny i perspektywy rozwojowe	352

Summaries

Part 1. On the role of social services towards family – theoretical and creative discussions in the context of selected socio-economic problems

Sławomir Maciejewski , The good of the family and the constitutional tasks of the state.....	23
Maria Gagacka , Active social policy and social economy as forms of support of families.....	40
Adam Kubów , Social services in market economy.....	55
Joanna Szczepaniak , Place of social services in social policy to family – conditions and dilemmas of development.....	72
Dariusz Szrejder , Animation function of social services for families.....	79
Marta Makuch , Social services vs. challenges and problems of labour market in the XXI st century. Poland compared to the policy of the European Union.....	92
Stanisław Kamiński , Social services and their recipients.....	101

Part 2. Social services in the local social policy – diagnosis and examples

Beata Ziębińska , Assistance provided to families by public assistance centres. An analysis of statistics for the years 2001-2010.....	119
Jacek Pluta , Social services and social work vs. welfare center practical functioning.....	129
Emilia Nassalska , Social support for poor women.....	140
Andrzej Gołębiowski , System of local support for families affected by alcoholism.....	149
Renata Maciejewska , Life situation and forms of assistance to homeless women in Lubelski region.....	161

Part 3. Social services in the context of selected problems of children and their families

Dorota Moroń , Changes in institutional care for a child up to three years in Poland.....	176
Aleksandra Gromelska , Implementation of services within the scope of health resort treatment of children in Poland (with a special focus of Lower Silesia voivodeship).....	187
Maja Piotrowska , How to help a child in the face of their parents divorce? Counselling and mediation for divorcing parents.....	200
Krystyna Skurjat , Illusory dialogue as a threat of agreement in the family...	213

Marzena Sendyk , Work with families of children placed in foster and residential care.....	223
Katarzyna Milek , Play in the prevention and elimination of emotional problems of the child and family support	233
Małgorzata Wróbel , Influence of housing on total fertility rate in Polish cities of 100 thousand and more inhabitants classified according to the regions in the years 1998-2008.....	250

Part 4. Social services towards dependent and elderly persons – state and postulated solutions

Mateusz Błaszczyk , Social care services as a family caregivers support.....	267
Izabela Buchowicz , Pupils with special educational needs in the Polish educational system.....	276
Agnieszka Makarewicz-Marcinkiewicz , Primary education of a disabled child in the Polish educational system.....	285
Bożena Kołaczek , Attendance and education services for disabled children..	297
Olga Kowalczyk , Personal assistance services as a support for families with the disabled	303
Krystyna Gilga , Social services for disabled students	312
Ewa Janion , Counteraction to the phenomena of social exclusion and the absence of the vocational activities among parents with disabled children. The offer of The Academic Integration Club in Zielona Góra	322
Jolanta Lipińska-Lokś , Actions of the autistic people help association "Together forward" as an example of social initiatives for people at risk of social exclusion and their families.....	331
Stella Grotowska , Older man and his family in turbulent times. Remarks on the margin of the discussion about social services	340
Łukasz Jurek , Social services towards families with dependent elderly	351
Maria Łuszczynska , Social services for elderly families – <i>status quo</i> and perspectives.....	362

Emilia Nassalska

Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu

WSPARCIE SPOŁECZNE DLA UBOGICH KOBIET*

Streszczenie: W polskich rodzinach to kobiety najczęściej organizują pomoc w sytuacji niedostatku i kontaktują się z placówkami zajmującymi się rozdzielaniem pomocy. Diagnostując więc wsparcie, które otrzymują ubogie kobiety, uzyskujemy najczęściej informacje o pomocy, z której korzystają całe rodziny. Celem artykułu jest ocena wsparcia społecznego udzielanego ubogim kobietom w Polsce. Autorka analizuje zakres i formy pomocy oferowanej przez sektor formalny, opierając się na wynikach badań własnych przeprowadzonych wśród 109 ubogich Polek metodą wywiadu pogłębionego. W artykule w sposób szczególny poddano ocenie publiczną pomoc społeczną jako jedną z ważniejszych usług społecznych w obszarze ubóstwa.

Słowa kluczowe: feminizacja ubóstwa, wsparcie społeczne, pomoc społeczna, usługi społeczne, świadczenia społeczne.

1. Wstęp

W polskich rodzinach to kobiety są najczęściej odpowiedzialne za zarządzanie budżetem domowym w sytuacji biedy¹. Pełnią one funkcję **menedżerów ubóstwa**², jako że decydują, co i za ile kupić, zajmują się robieniem zakupów, przygotowują rodzinne *menu*, pożyczają, opłacają rachunki i decydują o kolejności spłaty zadłużeń. W gospodarstwach ubogich to przede wszystkim kobiety opracowują strategie i zajmują się organizacją pomocy w sytuacji niedostatku. Najczęściej to one ubiegają się o wsparcie, przygotowują wnioski i kontaktują się z pracownikami placówek zajmujących się rozdzielaniem pomocy, choć korzystają z niej całe ich rodziny³.

Sam termin **feminizacja ubóstwa** już ściśle wskazuje na rolę kobiet w rodzinach w warunkach biedy. E. Tarkowska zjawisko to definiuje jako „szczególne obciążenie kobiet trudną sytuacją ekonomiczną rodziny i podejmowanymi wysiłkami w celu

* Praca naukowa finansowana ze środków budżetowych na naukę w latach 2010/2011 jako projekt badawczy.

¹ E. Tarkowska, *Zrozumieć biednego*, Wydawnictwo IFiS PAN, Warszawa 2000, s. 116.

² E. Tarkowska, *Zróżnicowanie polskiej biedy w świetle badań jakościowych*, „Problemy Polityki Społecznej” 2002, nr 4, s. 4, www.ekologiasztuka.pl (8.02.2010).

³ Zob. J. Grotowska-Leder, *Rozmieszczenie biednych w województwie łódzkim*, [w:] W. Warzywoda-Kruszyńska, J. Grotowska-Leder, J. Krzyszkowski (red.), *Lokalna polityka wobec biedy. Bieda poza granicami wielkiego miasta*, Instytut Socjologii Województwa Łódzkiego, Łódź 2003, s. 58.

zaspokojenia podstawowych potrzeb jej członków⁷⁴. I. Reszke uszczegóławia powyższą definicję, wskazując na konkretne konsekwencje płynące z biedy dla kobiet. Pojęcie to wyjaśnia w następujący sposób: „konsekwencje biedy dotkliwsze dla kobiet niż mężczyzn, na przykład podjęcie przez nie odpowiedzialności za utrzymanie i przetrwanie rodziny (starania o zasiłki, zapomogi, o pomoc organizacji charytatywnych, zaciąganie pożyczek, kupowanie na kredyt) i większe obciążenie obowiązkami w gospodarstwie domowym w warunkach ubóstwa niż w sytuacji zamożności⁷⁵”.

Badając feminizację ubóstwa w naszym kraju, dochodzimy do wniosku, że ubóstwo kobiet to nie tyle problem kobiet samodzielnie prowadzących gospodarstwo domowe, ile samotnych matek i przede wszystkim kobiet żyjących w rodzinach. E. Tarkowska w jednej ze swoich wypowiedzi stwierdza: „Ja właśnie polską wersję feminizacji biedy widzę w dużych rodzinach. W krajach Europy Zachodniej mówi się raczej o biednych samotnych matkach. U nas jest inaczej, bo poza samotnymi, nędzę widać przede wszystkim we wspomnianych rodzinach wielodzietnych⁷⁶”. W związku z powyższym, analizując sieć wsparcia społecznego w Polsce, z której korzystają ubogie kobiety, w istocie najczęściej uzyskujemy informacje o usługach i świadczeniach społecznych, z których korzystają całe rodziny.

Celem pracy jest ocena sieci wsparcia społecznego, z której korzystają ubogie kobiety w Polsce. Postawiony cel wymaga odpowiedzi na pytanie zarówno o źródło, jak i o rodzaj wsparcia udzielanego kobietom żyjącym w niedostatku. Ze względu na zakres niniejszego opracowania analiza zostanie ograniczona jedynie do wsparcia uzyskiwanego od organizacji publicznych i niepublicznych, pominięty zostanie więc sektor nieformalny.

We wstępie do niniejszego artykułu istotne wydaje się wyjaśnienie trzech pojęć, takich jak wsparcie społeczne, usługi społeczne i świadczenia społeczne⁷⁷. Na potrzeby niniejszego opracowania przyjmuje się, że najszerszy zakres pojęciowy ma **wsparcie społeczne**. Definiuje się je jako „pomoc dostarczaną dla jednostki w sytuacjach trudnych⁷⁸”. Źródłem wsparcia może być zarówno sektor nieformalny (naturalna sieć wsparcia, wsparcie pierwotne), jak i formalny (instytucjonalne i profesjonalne wsparcie, wsparcie wtórne)⁷⁹. Może to być wsparcie w postaci zarówno świadczeń materialnych, jak i usług.

⁴ E. Tarkowska, *Kobieta, mężczyźni i bieda*, „Res Publica Nowa” 1999, nr 9, s. 34.

⁵ I. Reszke, *Uwarunkowania feminizacji biedy w Polsce*, „Kultura i Społeczeństwo” 2001, nr 2, s. 73.

⁶ E. Tarkowska, *Biedny płaci zdrowiem*, „Gazeta Wyborcza” z dnia 15 września 2007, www.wiadomosci.gazeta.pl (15.09.2007).

⁷ Ze względu na wieloznaczność tych terminów w naukach społecznych.

⁸ Definicja I. Sarason cytowana w: Z. Jaworska-Oblój, B. Skuza, *Pojęcie wsparcia społecznego i jego funkcje w badaniach naukowych*, „Przegląd Psychologiczny” 1986, nr 3, s. 733.

⁹ H. Sęk, R. Cieślak, *Wsparcie społeczne – sposoby definiowania, rodzaje i źródła wsparcia, wybrane koncepcje teoretyczne*, [w:] H. Sęk, R. Cieślak (red.), *Wsparcie społeczne, stres i zdrowie*, PWN, Warszawa 2004, s. 16 oraz H. Sęk, *Wsparcie społeczne – co zrobić, aby stało się pojęciem naukowym*, „Przegląd Psychologiczny” 1986, nr 3, s. 794.

Usługi społeczne¹⁰, za R. Szarfenbergiem, autorka rozumie z kolei jako „usługi polegające na bezpośrednim obsłudze osób i jednostek, uznane za podstawowe prawa lub/i obowiązki obywateli, a tym samym w większym stopniu regulowane przez państwo w porównaniu z innymi usługami tego rodzaju”¹¹. Prawa, o których jest mowa w definicji i źródłem których jest obywatelstwo, to m.in. prawa do określonego standardu życia i bezpieczeństwa socjalnego¹². Usługą społeczną, zgodnie z definicją syntetyczną, jest więc **pomoc społeczna**, która powinna polegać, jak uważają I. Rybka i E. Wiszczun, na „udzielaniu osobom ochrony socjalnej lub wsparcia integrująco-aktywizującego, co jest możliwe przy zaangażowaniu władz publicznych w organizowanie tej usługi, w szczególności tworzenie stosownych regulacji prawnych i zapewnienie środków finansowych”¹³.

Przyjmując powyższą definicję usług społecznych, świadczenia społeczne można z kolei rozumieć jako instrumenty wspierające, a więc umożliwiające i ułatwiające świadczenie podstawowych usług społecznych przez państwo¹⁴. **Świadczenia społeczne** definiuje się jako „wszelkie środki pieniężne, dobra materialne i usługi, które służą zaspokajaniu potrzeb [...], uzyskiwane bezekwiwalentnie [...] i finansowane ze środków publicznych”¹⁵.

¹⁰ W literaturze przedmiotu można spotkać szerokie i wąskie rozumienie pojęcia usług społecznych. Wąskie znaczenie tej kategorii sprowadza się do rozumienia usług społecznych jako usług socjalnych, szerokie obejmuje wszelkie działania i regulacje ukierunkowane na społeczne potrzeby obywatela – B. Szatur-Jaworska, *Śłużby społeczne – konwersatorium 2010/2011*, prezentacja, www.szatur.republika.pl (25.08.2011). Syntetyczna definicja R. Szarfenberga jest wypadkową obu wspomnianych podejść.

¹¹ R. Szarfenberg, *Polityka społeczna i usługi społeczne*, [w:] M. Grewiński, B. Więckowska (red.), *Przeobrażenia sfery usług w systemie zabezpieczenia społecznego w Polsce*, Wyższa Szkoła Pedagogiczna TWP, Warszawa 2011, s. 72.

¹² O. Kowalczyk, *Zagadnienia ogólne zabezpieczenia społecznego*, [w:] O. Kowalczyk, S. Kamiński (red.), *Wymiary polityki społecznej*, UE, Wrocław 2009.

¹³ I. Rybka, E. Wiszczun, *Usługi w pomocy społecznej*, [w:] M. Grewiński, B. Więckowska (red.), *Przeobrażenia sfery usług w systemie zabezpieczenia społecznego w Polsce*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej TWP, Warszawa 2011, s. 167.

¹⁴ Tak jak w przypadku usług rynku pracy, tj. pośrednictwa pracy, poradnictwa zawodowego i informacji zawodowej, pomocy w aktywnym poszukiwaniu pracy oraz organizacji szkoleń (zob. ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy, DzU 2008, nr 69, poz. 415, art. 35, pkt 1).

¹⁵ B. Rysz-Kowalczyk (red.), *Leksykon polityki społecznej*, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa 2002, s. 208.

2. Wsparcie społeczne dla ubogich kobiet

Diagnoza sieci wsparcia dla kobiet będzie przebiegała w oparciu o badania własne autorki zrealizowane w okresie od lipca do grudnia 2010 r.¹⁶ W badaniach zastosowano **jakościową metodę badań terenowych** z użyciem techniki ukierunkowanego wywiadu, tzw. pogłębionego¹⁷. Autorka jest świadoma, że zebrane dane nie mają charakteru reprezentatywnego i „nie pozwalają na wyciągnięcie w pełni uprawnio-

¹⁶ Populacja generalna została określona jako: kobiety w wieku aktywności zawodowej, których dochód nie przekracza ustawowej linii ubóstwa (477 zł w przypadku gospodarstwa jednoosobowego i 351 zł na osobę w rodzinie składającej się co najmniej z 2 osób). Są to więc nie tylko klientki pomocy społecznej, ale także innych organizacji pomocowych i kobiety, które nie korzystają z pomocy sektora formalnego. Ze względu na brak możliwości określenia struktury tak zdefiniowanej populacji dobór próby był celowy.

Badania przeprowadzono wśród 109 mieszkank województwa dolnośląskiego: 53 mieszkank Wrocławia i 56 mieszkank wsi z terenu Dolnego Śląska. Pierwsza część badań wśród mieszkank Wrocławia zrealizowała samodzielnie autorka, drugą część wśród ubogich kobiet z terenów wiejskich na Dolnym Śląsku zrealizowano w ramach projektu promotorskiego nr rejestracyjny N N114 179739 pt. *Ocena instrumentów stosowanych w walce z ubóstwem w opinii ubogich kobiet w Polsce* pod kierownictwem O. Kowalczyk. Są to niemalże w połowie osoby kierowane do badania przez Kościół katolicki (w tym Caritas, parafie Kościoła katolickiego oraz organizacje katolickie) oraz w połowie osoby będące klientami pomocy społecznej i innych organizacji udzielających pomocy kobietom, a niezwiązanych z Kościołem katolickim.

Grupa respondentek jest zróżnicowana pod względem wieku, statusu na rynku pracy, stanu cywilnego i rodzinnego. 42 spośród 109 badanych kobiet jest w wieku 45-59 lat, najmniej wśród badanych jest kobiet w wieku do 25 lat (5 osób). 79 na 109 kobiet ma wykształcenie co najwyżej zawodowe. 82 na 109 badanych kobiet jest bezrobotna (62 z nich są zarejestrowane w Urzędzie Pracy), 12 jest trwale niezdolnych do pracy, a 13 zatrudnionych (w tym 4 przebywają na urlopie wychowawczym lub macierzyńskim, a jedna na zasiłku chorobowym). Wśród badanych 54 na 109 kobiet to kobiety, które nie żyją w związkach z mężczyznami. Są to kobiety prowadzące jednoosobowe gospodarstwo (niemalże wszystkie samotnie wychowywały dzieci do momentu osiągnięcia przez nie samodzielności) lub samotne matki. Wśród nich są panny, wdowy, rozwódki, kobiety samotne po śmierci partnera lub mężatki żyjące w formalnej lub nieformalnej separacji. Pozostałe 55 na 109 kobiet to kobiety żyjące w związkach małżeńskich oraz związkach niezalegalizowanych (także wdowy i rozwódki żyjące w konkubinacie). W rodzinach 77 na 109 badanych kobiet wychowują się dzieci, ogółem na utrzymaniu tych gospodarstw jest 196 dzieci. Pozostałe 32 badane kobiety nie ma aktualnie dzieci na utrzymaniu (10 z nich to kobiety bezdzietne, a pozostałe 22 to kobiety, którym odebrano dzieci, dzieci nie żyją lub/i których dzieci są samodzielne).

Badane kobiety odpowiadały na pytania o formy pomocy, z której korzystają lub korzystały w przeszłości. W związku z tym, choć obecnie niektóre z nich prowadzą jednoosobowe gospodarstwa domowe, to jednak w trakcie swojego życia żyły w rodzinie prokreacji i wychowywały dzieci (są to więc wdowy, rozwódki i kobiety samotne po usamodzielnieniu się dzieci). Tylko 4 respondentki na 109 kobiet nigdy nie założyły drugiej rodziny, zwanej rodziną prokreacji – były to wywiady M18, M24, M29, W11.

¹⁷ Zob. A. Sułek, *Ogród metodologii socjologicznej*, Scholar, Warszawa 2002, s. 39; K. Konecki, *Studia z metodologii badań jakościowych. Teoria ugruntowana*, PWN, Warszawa 2000, s. 139; E. Babie, *Badania społeczne w praktyce*, PWN, Warszawa 2004, s. 310.

nych wniosków ogólnych dotyczących sytuacji w całym kraju”¹⁸, ułatwiają jednak „spojrzenie w głąb i uchwycenie problemów, które z szerszej perspektywy byłyby nie do zidentyfikowania”¹⁹.

W świetle zgromadzonego materiału badawczego wsparcie z wtórnej sieci to przede wszystkim (zob. tab. 1):

- a) **wsparcie finansowe** – tj. zasiłki i inne świadczenia pieniężne,
- b) **pomoc rzeczowa** – odzież, żywność, środki czystości, leki,
- c) **wsparcie „na dziecko”** – wyprawka szkolna, finansowanie kosztów przejazdu dzieci do szkoły, organizacja opieki nad dzieckiem i wypoczynku dla dziecka, opłacenie kosztów przedszkola dla dziecka,
- d) **wsparcie pozamaterialne** – spotkania z psychologiem, grupy wsparcia, pomoc duchowa, poradnictwo, szkolenia „miękkie” i zawodowe, kursy komputerowe i językowe,
- e) **pomoc w zaspokojeniu potrzeb mieszkaniowych** – tj. dostęp do mieszkań socjalnych lub/i komunalnych, dostęp do ośrodków interwencji kryzysowej i innych placówek stacjonarnych pobytu czasowego.

Tabela 1. Formy wsparcia społecznego od sektora formalnego

Forma wsparcia	Miasto	Wieś	Łącznie
– wsparcie finansowe	40	55	95
– pomoc rzeczowa	49	45	94
– wsparcie pozamaterialne	40	45	85
– pomoc w zaspokojeniu potrzeb mieszkaniowych	43	24	67
– wsparcie „na dziecko”	21	41	62

Źródło: opracowanie własne.

Ubogie kobiety uzyskują najczęściej wsparcie materialne. Jest to wsparcie w formie pieniężnej, darów z żywności i odzieży. **Świadczenia pieniężne** wydają się jedną z najbardziej rozpowszechnionych form wsparcia stosowaną w działaniach na rzecz walki z ubóstwem w Polsce, w tym kobiet (95 spośród 109 respondentek uzyskała taką pomoc). Są to przede wszystkim zasiłki celowe i świadczenia rodzinne wypłacane przez ośrodki pomocy społecznej²⁰. Równie często uzyskiwanym wspar-

¹⁸ Warto nadmienić, że brak jest danych pozwalających na wskazanie istotnych różnic przestrzennych w zasięgu i cechach ubóstwa kobiet w naszym kraju. Autorka podjęła badania na terenie województwa dolnośląskiego (w którym w ostatnich latach uśredniona wartość zasięgu ubóstwa jest zbliżona do uśrednionej wartości zasięgu ubóstwa wśród 16 województw naszego kraju).

¹⁹ P. Błędowski, *Samorząd lokalny wobec ubóstwa i wykluczenia społecznego*, [w:] P. Błędowski, P. Broda-Wysocki (red.), *Państwo, samorządy, organizacje pozarządowe i wspólnoty lokalne wobec ubóstwa i wykluczenia społecznego*, Instytut Pracy i Spraw Socjalnych, Warszawa 2007, s. 32.

²⁰ Dla 60 spośród 109 badanych kobiet źródłem utrzymania były w momencie badania świadczenia z pomocy społecznej, a świadczenia rodzinne uzyskiwało 55 na 109 kobiet.

ciem są **świadczenia rzeczowe** (94 spośród 109 respondentek uzyskało taką pomoc). Dystrybucją żywności i darów rzeczowych zajmują się najczęściej podmioty kościelne (w tym Caritas).

Ubóstwo wśród kobiet dotyka nie tylko je same, ale wiąże się z ubóstwem ich dzieci i problemem dziedziczenia biedy. „Ubogie kobiety, w przeciwieństwie do ubogich mężczyzn, dzielą biedę wraz z dziećmi”²¹. Kolejna grupa form wsparcia to wobec tego **pomoc w wypełnianiu ról opiekuńczych i wychowawczych**. Z tej formy skorzystały 62 spośród 109 badanych kobiet. Częściej wsparcie „na dziecko” uzyskiwały badane mieszkanki z terenów wiejskich, co może jednak wynikać ze struktury badanych według typu biologicznego rodziny²². Podmioty najbardziej aktywne w tym obszarze to ośrodki pomocy społecznej, na wsiach – dodatkowo urzędy gminy.

Kolejna wyodrębniona grupa form pomocy to **wsparcie niematerialne**. Ta forma wsparcia to przede wszystkim świadczenia usługowe, w tym w ramach pracy socjalnej, mające na celu „pomoc osobom i rodzinom we wzmacnianiu lub odzyskiwaniu zdolności do funkcjonowania w społeczeństwie”²³. Na wsparcie w postaci usług wskazało 85 badanych kobiet. Często wsparcie to miało jednak charakter jednorazowy. W jego ramach uboga kobieta rzadziej uzyskiwała „wielotorową” i systematyczną pomoc.

W sferze niematerialnej najwięcej badanych kobiet uczestniczyło w szkoleniach „miękkich”²⁴ i zawodowych²⁵, w spotkaniach z psychologami, z doradcami zawodowymi (przy czym usługi poradnictwa zawodowego i pomocy psychologicznej nie-

²¹ I. Reszke, wyd. cyt.

²² Wśród respondentek z terenów wiejskich dominowały kobiety żyjące w rodzinach z dziećmi na utrzymaniu.

²³ Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej, DzU 2004, nr 69, poz. 593, art. 1.

²⁴ W tzw. szkoleniach „miękkich” najczęściej uczestniczyły respondentki ze wsi. Obejmowały one m.in.: prowadzenie grupy wsparcia, motywowanie wewnętrzne, poradnictwo rodzinne, szkolenie w zakresie zarządzania domowym budżetem oraz asertywności w kontaktach z rodziną i zarządzania konfliktem w rodzinie, poradnictwo specjalistyczne, wyznaczanie celów życiowych i zarządzanie sobą w czasie, naukę sposobów radzenia sobie ze stresem, szkolenie z zakresu podstawowych zagadnień prawa pracy, edukację prozdrowotną i profilaktykę uzależnień, edukacje w zakresie pierwszej pomocy przedmedycznej, grupowe doradztwo zawodowe, autoprezentację w kontaktach z pracodawcą, szkolenia z zakresu komunikacji w miejscu pracy, indywidualne konsultacje z psychologiem oraz indywidualne doradztwo zawodowe (na podstawie: *Szansa na lepsze życie*, www.inwestycjawkadry.info.pl (14.01.2011)). Badane mieszkanki wsi uczestniczyły także w takich kursach zawodowych, jak: kurs kucharza, kurs operatora wózków widłowych, kurs opiekunki, kurs tokarza, kurs budowlany, kurs komputerowy i obsługi kasy fiskalnej.

²⁵ Badane mieszkanki Wrocławia uczestniczyły najczęściej w szkoleniach zawodowych. W ich ramach ukończyły następujące kursy zawodowe: kurs *decupage* (zdobienie przedmiotów), kurs bukietarstwa, kurs florystyczny, kursy obsługi kas fiskalnych, kurs wychowawcy kolonijnego, kurs konserwatora zieleni, kurs sanitariusza, kurs archiwistki, kurs opiekunki nad dziećmi, kurs opiekunki nad osobami zależnymi (kurs opiekunki osób starszych lub dzieci), kurs przedsiębiorczości, kurs komputerowy i kurs języka angielskiego.

jednokrotnie były częścią szkoleń). Pomoc ta świadczona była przede wszystkim przez urzędy pracy i ośrodki pomocy społecznej²⁶. Na terenach pozamiejskich pomoc społeczna wydaje się być najważniejszym źródłem wsparcia w postaci usług dla ubogich kobiet.

Szkolenia, w których uczestniczyły badane kobiety, pomogły im uwierzyć w siebie, na nowo zrozumieć zasady panujące na rynku pracy („przypomniał, jak to działa, ogólnie, na rynku pracy”, „wiem, jak i z kim porozmawiać w sprawie pracy”, „[daje] wiedzę na temat własnych możliwości, samej siebie”)²⁷ i były impulsem do poszukiwań pracy lub/i zmotywowały je do podnoszenia kwalifikacji. Najczęstszy zarzut kierowany wobec nich to brak ich wpływu na sytuację badanych kobiet na rynku pracy²⁸, przede wszystkim zaś na ich realne szanse na zatrudnienie („kończy się kurs, ale nie ma na czym pracować, kurs nie ma nic wspólnego z tymi kasami, które są u pracodawcy”²⁹). Negatywna ocena szkoleń dotyczyła w głównej mierze szkoleń organizowanych przez urzędy pracy.

Tabela 2. Wtórna sieć wsparcia w opinii ubogich kobiet

Podmiot udzielający wsparcia	Miasto	Wieś	Łącznie
– ośrodki pomocy społecznej	43	53	96
– Kościół katolicki	37	30	67
– organizacje pozarządowe	22	11	33
– urzędy miast i gmin*	2	30	32
– urzędy pracy	23	4	27
– szkoła	4	3	7
– policja	2	0	2

* Niemniej jednak badane kobiety, zapytane o podmioty, z pomocy których skorzystały, pomijały najczęściej wsparcie od urzędów miasta i gminy w zaspokojeniu potrzeb mieszkaniowych (wynikać to może z tego, że najczęściej przebywały w gminnych zasobach mieszkaniowych od kilku lat i w związku z tym już nie traktowały dostępu do mieszkań socjalnych jako przejawu pomocy). Gdyby je uwzględnić, wówczas 70 respondentek skorzystałoby z pomocy Urzędów Miast i Gmin (29 z miasta i 41 ze wsi).

Źródło: opracowanie własne.

Podmioty tworzące wtórna sieć wsparcia (zob. tab. 2 i 3) w opinii respondentek to przede wszystkim ośrodki pomocy społecznej. Inne podmioty to: Kościół katolicki (tj. parafialne zespoły charytatywne, Caritas lub zgromadzenia zakonne), urzędy miasta i gminy, organizacje pozarządowe i urzędy pracy.

²⁶ Na wsiach wsparcie niematerialne udzielane było tylko przez ośrodki pomocy społecznej.

²⁷ Wywiad M 31, M 50, W 37.

²⁸ Przy czym jedna z nich stwierdziła, że nie była zadowolona z pracy, którą udało jej się uzyskać dzięki szkoleniu, wyznając: „pracodawca nas oszukał, pracowaliśmy za 500 zł”.

²⁹ Wywiad M 56.

Tabela 3. Wtórna sieć wsparcia

Podmiot	Formy wsparcia
Ośrodki pomocy społecznej	świadczenia pieniężne (zasiłki celowe i stałe), usługi poradnictwa w sprawach urzędowych, poradnictwa zawodowego i psychologicznego oraz organizacja szkoleń „miękkich”
Urzędy pracy	świadczenia pieniężne (zasiłki dla bezrobotnych), wsparcie niematerialne (usługi poradnictwa w sprawach urzędowych, zawodowych oraz organizacja szkoleń zawodowych i kursów komputerowych)
Szkoły	pomoc rzeczowa, wsparcie „na dziecko” (sfinansowanie kosztów przejazdu dzieci do szkół, posiłki dla dzieci, opłacenie wypoczynku dla dzieci, wyprawka szkolna dla dzieci, sfinansowanie kosztów przejazdu dzieci do szkoły) oraz wsparcie niematerialne (pomoc duchowa, porady w trudnych sytuacjach z dziećmi, spotkanie z psychologiem)
Urzędy miasta lub/i gminy*	wsparcie „na dziecko” (finansowanie kosztów przejazdu dzieci do szkoły i wyprawka szkolna) i wsparcie w zaspokojeniu potrzeb mieszkaniowych
Jednostki policji	wsparcie niematerialne (spotkania z psychologiem)
Podmioty kościelne	pomoc rzeczowa i usługi poradnictwa
Organizacje pozarządowe	wsparcie niematerialne, wsparcie w zaspokojeniu potrzeb mieszkaniowych, pomoc rzeczowa**

* Jako aparat pomocniczy dla organów wykonawczych gminy.

** Badane mieszkanki Wrocławia wskazały na 15 organizacji pozarządowych, oprócz Caritasu, z pomocy których korzystają lub korzystały. Są to: Stowarzyszenie pomocy AKSON, Polskie Towarzystwo Pomocy Społecznej, Towarzystwo im. Św. Brata Alberta, Centrum Praw Kobiet, Chrześcijańska Służba Charytatywna, Wspólnota NA, Demokratyczna Unia Kobiet, Fundacja PROM, Stowarzyszenie MOST, Stowarzyszenie Pro Publico Bono, Stowarzyszenie pomocy Ludzie ludziom, Stowarzyszenie pomocy NADZIEJA, Polski Czerwony Krzyż oraz Bank Żywności. Mieszkanki wsi wskazały nazwę trzech organizacji (Dolnośląskie Centrum Pomocy Bliźnim prowadzące Dom Samotnej Matki, Fundację Wzajemnej Pomocy Arka, Polski Czerwony Krzyż). Działalność organizacji społecznych na wsiach wydaje się mniej rozwinięta, rzadziej więc pojawia się tam oferta dla ubogich. Źródło: opracowanie własne.

Źródło: opracowanie własne.

Ubogie kobiety uczestniczące w badaniu deklarują zadowolenie z uzyskanej pomocy z sektora formalnego. Wydaje się jednak, że oceniają one pozytywnie nie tyle sposób funkcjonowania organizacji pomocowych czy formy uzyskiwanej pomocy, ile wpływ uzyskiwanego wsparcia na sytuację rodziny: „*sama nie byłam w stanie*”, „*to mi pomogło na naszą sytuację*”, „*dzięki pomocy społecznej jest trochę lżej*”, „*jest to oszczędność*”, „*inaczej nie ma co do garnka włożyć*”, „*inaczej bym wegetowała*”, „*to dużo daje, nie muszę kupować*”, „*bez opieki nie dalibyśmy rady*”, „*duża pomoc, zawsze są dzięki temu jakieś pieniądze*”³⁰.

Jednocześnie częściej niż co czwarta respondentka uznawała, że otrzymane wsparcie jest niewystarczające („*więcej zachodu jak pieniędzy*”, „*za mało na tyle osób*”) lub/i krytykowała zasady działania organizacji udzielających im wsparcia („*tragedia, sterta dokumentów, nieprzyjemna obsługa*”, „*mówią, że nie mają pieniędzy*”, „*oni nic*

³⁰ Wywiad M 16, M 17, M 31, M 35, M 36, M 43, M 46, W 14, W 25.

się nie starają, oni nie patrzą, ile jest dzieci”, „[pomoc społeczna] do likwidacji, niekompetencja, traktują przedmiotowo”, „[pomoc społeczna] jest wredna, bardzo dużo formalności, musiałam zabiegać o uwagę OPS-u, nie było łatwo zdobyć wsparcie z ich strony”, „bardzo źle mnie potraktowali, a chciałam tylko obiady dla dzieci w szkole”, „nie jestem zadowolona z pracy burmistrza – wiecznie odsyła do ks. Aleksandra”, „ostatnio pani Wiktoria [pracownik socjalny] mnie oszukała”³¹).

Próbowano także określić systematyczność uzyskiwanego wsparcia, a więc odpowiedzieć na pytanie, czy uzyskiwane wsparcie ma charakter regularny, czy też może jednorazowy lub/i doraźny. Większość badanych kobiet korzysta regularnie z pomocy z sektora formalnego, czyli co najmniej raz w miesiącu (są to zazwyczaj osoby otrzymujące świadczenia z pomocy społecznej lub paczki z darami rozdawane we wrocławskich parafiach przez zespoły charytatywne). Nieregularnie z pomocy korzysta 35 spośród 109 badanych kobiet („raz na jakiś czas”, „kilka razy w życiu, „doraźnie” czy „to się zmienia”, „na Boże Narodzenie, na Wielkanoc”).

3. Podsumowanie³²

Z przeprowadzonych badań własnych wynika, że **pomoc społeczna jest najważniejszym źródłem wsparcia dla ubogich kobiet w naszym kraju**. W świetle deklaracji respondentek podejmowane przez pracowników socjalnych działania są ukierunkowane jednak przede wszystkim na zaspokojenie potrzeb fizjologicznych, nie zaś na trwałe usamodzielnienie kobiet i ich rodzin oraz integrację ze środowiskiem³³.

Z badań wynika, że ubogie wrocławianki częściej mogą liczyć na pomoc „z wielu rąk”, bardziej znana i prężna jest działalność Kościoła katolickiego i innych organizacji pozarządowych. Na wszech niemalże jedynym podmiotem realizującym zadania w obszarze ubóstwa są ośrodki pomocy społecznej, od nich ubogie kobiety uzyskują najczęściej wsparcie w postaci świadczeń materialnych i usług. Na terenach pozamiejskich większą rolę odgrywa z kolei wsparcie ze źródeł nieformalnych.

Badane kobiety od sektora formalnego najczęściej uzyskują pomoc materialną. Wydaje się, iż jest to najbardziej rozpowszechniona forma wsparcia dla ubogich, świadczona w sposób ciągły i usystematyzowany, trwale wpisana w polski „system” zapobiegania biedzie. Pomoc ubogim w naszym kraju to więc najczęściej nadal pomoc, która jedynie ogranicza niektóre z konsekwencji biedy, zabezpiecza aktualną sytuację, a nie jest ukierunkowana na rzeczywistą zmianę sytuacji życiowej osób potrzebujących³⁴.

³¹ Wywiad M 12, M 29, M 42, M 36, M 15, W 34, W 51, W 13, W 4.

³² O tym, jakie powinny być efekty wsparcia społecznego, zob. w: K. Ślebarska, *Wsparcie społeczne a zaradność człowieka w sytuacji bezrobocia. Studium konfrontatywne*, „Śląsk”, Katowice 2010, s. 38.

³³ Co powinno być celem pomocy społecznej: ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej, DzU 2004, nr 69, poz. 593, art. 3, pkt 2.

³⁴ Zob. A. Karwacki, K. Piątek, *Aktywna polityka społeczna i Europa socjalna w centrum zainteresowań badawczych*, [w:] A. Karwacki, K. Piątek (red.), *Aktywna polityka społeczna i Europa socjalna z perspektywy Europy socjalnej*, Wydawnictwo Edukacyjne Akapit, Toruń 2007, s. 11.

W świetle wyników badań własnych **polityka wobec ubóstwa kobiet to więc w praktyce przede wszystkim polityka pasywna**: redystrybucja na rzecz ubogich, a nie oddziaływanie na ich uczestnictwo w życiu społecznym definiowane jako aktywność na rynku pracy. Dotyczy to zarówno wsparcia ze strony podmiotów państwowych zaangażowanych w walkę z ubóstwem i bezrobociem w Polsce, jak i organizacji Kościoła katolickiego. Niemniej jednak coraz częściej stosowane są wobec ubogich instrumenty ułatwiające im uczestnictwo w rynku pracy. Najbardziej rozpozszechnionymi formami aktywizacji ubogich i bezrobotnych kobiet wydają się być, uznawane często za nieskuteczne³⁵, szkolenia organizowane przez urzędy pracy i ośrodki pomocy społecznej.

Literatura

- Babbie E., *Badania społeczne w praktyce*, PWN, Warszawa 2004.
- Błędowski P., *Samorząd lokalny wobec ubóstwa i wykluczenia społecznego*, [w:] P. Błędowski, P. Broda-Wysocki (red.), *Państwo, samorządy, organizacje pozarządowe i wspólnoty lokalne wobec ubóstwa i wykluczenia społecznego*, Instytut Pracy i Spraw Socjalnych, Warszawa 2007.
- Frieske K.W. (red.), *Utopie inkluzji. Sukcesy i porażki programów reintegracji społecznej*, IPISS, Warszawa 2004.
- Grotowska-Leder J., *Rozmieszczenie biednych w województwie łódzkim*, [w:] W. Warzywoda-Kruszyńska, J. Grotowska-Leder, J. Krzyszkowski (red.), *Lokalna polityka wobec biedy. Bieda poza granicami wielkiego miasta*, Instytut Socjologii Województwa Łódzkiego, Łódź 2003.
- Jaworska-Oblój Z., Skuza B., *Pojęcie wsparcia społecznego i jego funkcje w badaniach naukowych*, „Przegląd Psychologiczny” 1986, nr 3.
- Karwacki A., Piątek K., *Aktywna polityka społeczna i Europa socjalna w centrum zainteresowań badawczych*, [w:] A. Karwacki, K. Piątek (red.), *Aktywna polityka społeczna i Europa socjalna z perspektywy Europy socjalnej*, Wydawnictwo Edukacyjne Akapit, Toruń 2007.
- Konecki K., *Studia z metodologii badań jakościowych. Teoria ugruntowana*, PWN, Warszawa 2000.
- Kowalczyk O., *Zagadnienia ogólne zabezpieczenia społecznego*, [w:] O. Kowalczyk, S. Kamiński (red.), *Wymiary polityki społecznej*, UE, Wrocław 2009.
- Potoczna M., Warzywoda-Kruszyńska W., *Kobiety z łódzkich enklaw biedy*, Uniwersytet Łódzki, Łódź 2009.
- Reszke I., *Uwarunkowania feminizacji biedy w Polsce*, „Kultura i Społeczeństwo” 2001, nr 2.
- Ruzik A., *Analiza i skuteczność aktywnej polityki rynku pracy w zwalczaniu ubóstwa i wykluczenia społecznego*, [w:] S. Golinowska, A. Ruzik i in. (red.), *Praca lekarstwem na biedę i wykluczenie. Strategie wobec pracy*, IPISS, Warszawa 2007.

³⁵ W Polsce rezultaty aktywnej polityki społecznej są oceniane często negatywnie: są nietrwałe, demotywią, stygmatyzują pracownika w oczach pracodawcy, a programy aktywizujące prowadzą się często do wyboru przez osobę ubogą jednej z kilku „opcji aktywizacyjnych” oraz premiowania ich za dobre i karania za niewłaściwe zachowania za pomocą bodźców finansowych (M. Rymśza, *Aktywna polityka społeczna w teorii i praktyce*, [w:] T. Kaźmierczak, M. Rymśza (red.), *W stronę aktywnej polityki społecznej*, ISP, Warszawa 2003, s. 32; A. Ruzik, *Analiza i skuteczność aktywnej polityki rynku pracy w zwalczaniu ubóstwa i wykluczenia społecznego*, [w:] S. Golinowska, A. Ruzik i in. (red.), *Praca lekarstwem na biedę i wykluczenie. Strategie wobec pracy*, IPISS, Warszawa 2007, s. 86; 44; K.W. Frieske (red.), *Utopie inkluzji. Sukcesy i porażki programów reintegracji społecznej*, IPISS, Warszawa 2004, s. 78; 160; R. Szarfenberg, *Rodzaje i formy aktywnej polityki społecznej*, [w:] G. Firlit-Fesnak, M. Szyłko-Skoczny (red.), *Polityka społeczna*, PWN, Warszawa 2007, s. 404).

- Rybka I., Wiszczun E., *Usługi w pomocy społecznej*, [w:] M. Grewiński, B. Więckowska (red.), *Przeobrażenia sfery usług w systemie zabezpieczenia społecznego w Polsce*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej TWP, Warszawa 2011.
- Rymsza M., *Aktywna polityka społeczna w teorii i praktyce*, [w:] T. Kaźmierczak, M. Rymsza (red.), *W stronę aktywnej polityki społecznej*, ISP, Warszawa 2003.
- Rysz-Kowalczyk B. (red.), *Leksykon polityki społecznej*, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa 2002.
- Sęk H., *Wsparcie społeczne – co zrobić, aby stało się pojęciem naukowym*, „Przegląd Psychologiczny” 1986, nr 3.
- Sęk H., Cieślak R., *Wsparcie społeczne – sposoby definiowania, rodzaje i źródła wsparcia, wybrane koncepcje teoretyczne*, [w:] H. Sęk, R. Cieślak (red.), *Wsparcie społeczne, stres i zdrowie*, PWN, Warszawa 2004.
- Sulek A., *Ogród metodologii socjologicznej*, Scholar, Warszawa 2002.
- Szansa na lepsze życie*, www.inwestycjawkadry.info.pl (14.01.2011).
- Szarfenberg R., *Polityka społeczna i usługi społeczne*, [w:] M. Grewiński, B. Więckowska (red.), *Przeobrażenia sfery usług w systemie zabezpieczenia społecznego w Polsce*, Wyższa Szkoła Pedagogiczna TWP, Warszawa 2011.
- Szarfenberg R., *Rodzaje i formy aktywnej polityki społecznej*, [w:] G. Firlit-Fesnak, M. Szyłko-Skoczny (red.), *Polityka społeczna*, PWN, Warszawa 2007.
- Szatur-Jaworska B., *Służby społeczne-konwersatorium 2010/2011*, prezentacja, www.szatur.republika.pl (25.08.2011).
- Ślebarska K., *Wsparcie społeczne a zaradność człowieka w sytuacji bezrobocia. Studium konfrontatywne*, „Śląsk”, Katowice 2010.
- Tarkowska E., *Biedny płaci zdrowiem*, „Gazeta Wyborcza” z dnia 15 września 2007, www.wiadomosci.gazeta.pl (15.09.2007).
- Tarkowska E., *Kobieta, mężczyźni i bieda*, „Res Publica Nowa” 1999, nr 9.
- Tarkowska E., *Zrozumieć biednego*, IFiS PAN, Warszawa 2000.
- Tarkowska E., *Zróżnicowanie polskiej biedy w świetle badań jakościowych*, „Problemy Polityki Społecznej” 2002, nr 4, www.ekologiasztuka.pl (8.02.2010).
- Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej, DzU 2004, nr 69 poz. 593.
- Ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy, DzU 2008, nr 69, poz. 415.

SOCIAL SUPPORT FOR POOR WOMEN

Summary: In Polish families mainly women organize help in condition of poverty and contact with aid organizations. Therefore diagnosing the support for poor women we get the information about the support used by their whole families. This article aims at assessing the social support to poor women in Poland. The authoress analyses the scope and the forms of assistance given to the poor women by formal sector (bases on the results of her own research conducted among 109 poor Poles with in-depth interview techniques). This article in particular assesses public social assistance as one of the most important social services in the sphere of poverty.

Keywords: feminization of poverty, social support, social assistance, social services, social benefit.